

ŞAGİRDLƏRİN PEŞƏYÖNÜMÜ
PUPILS' PROFESSIONAL ORIENTATION
ПРОФИОРИЕНТАЦИЯ УЧАЩИХСЯ

UOT 378

Ramilə Babək qızı İsmayılxanova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Ümumi pedaqogika kafedrasının müəllimi
<https://orcid.org/0009-0007-6566-4499>
E-mail: devinismayilxanova@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(4\).41-44](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(4).41-44)

AYRI-AYRI YAŞ DÖVRLƏRİNDƏ ŞAGİRDLƏRİN PEŞƏ YÖNÜMÜNÜN ƏSAS
MƏRHƏLƏLƏRİ

Ramila Babak Ismayilkhanova,
teacher of department of General pedagogy at Azerbaijan State Pedagogical University

THE MAIN STAGES OF VOCATIONAL ORIENTATION OF PUPILS AT DIFFERENT
AGE PERIODS

Рамила Бабек гызы Исмаилханова,
преподаватель кафедры Общей педагогики
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ
РАЗНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ГРУПП

Xülasə. Müəllif yazmış olduğu bu məqalədə müasir dövrün ən aktual məsələsinə toxunmuşdur. Məqalədə hər bir yaş dövründə şagirdlərin peşəyönümü prosesinin mərhələ-mərhələ necə həyata keçirilməsini göstərmişdir. Onun fikrincə I-IV, V-IX və X-XI siniflərdə peşəyönümü işlərinin xüsusiyyətləri və həyata keçirilməsi məsələləri tamamilə fərqlidir. Müəllif qeyd edir ki, hər hansı peşəyə meyl göstərmək o peşəyə məhəbbətin göstəricisidir. Şagirdlər nə qədər kiçik vaxtlarından istənilən peşələr haqqında məlumat alsalar gələcəkdə bu onların düzgün peşə seçmələrinə və öz həyatlarını düzgün istiqamətləndirmələrinə səbəb ola bilər. Hər bir fənn müəllimi və yaxud sinif rəhbəri şagirdləri istehsalatın bütün sahələri ilə tanış etməli, bütünlüklə peşələr və ixtisaslar haqqında maarifləndirməlidir. Müəllifin fikrincə gələcəkdə təhsilini davam etdirməyə can atan hər bir şagird sevdikləri peşələr üzrə təhsil aldıqdan sonra fəaliyyət göstərəcəkləri əmək kollektivləri ilə sıx əlaqə yaratmalı və onların iş prinsipi ilə maraqlanmalıdırlar.

Açar sözlər. Peşəyönümü, peşə, ixtisas, özünüdərk, özünütərbiyə, özünüqiymətləndirmə, metod, maraq, qabiliyyət, bacarıq

Abstract. This article addresses one of the most pressing issues of our time: vocational orientation. The author outlines how the process of guiding students toward suitable careers unfolds progressively across different age groups. She argues that the nature and implementation of vocational guidance vary significantly across grades I–IV, V–IX, and X–XI. According to the author, a student's inclination toward a particular profession reflects their genuine interest in it. The earlier students are introduced to a variety of professions and given relevant information, the greater the likelihood that they will make informed career choices and pursue fulfilling professional paths in the future.

The article emphasises that every subject or homeroom teacher has a responsibility to acquaint students with diverse fields of work and to provide comprehensive education about various professions and specialisations. The author further asserts that students who plan to continue their education should establish strong connections with the professional environments in which they hope to work, and take an active interest in the principles and practices of those professions.

Keywords: vocational orientation, profession, specialty, self-awareness, self-education, self-assessment, method, interest, ability, skill

Аннотация. В данной статье рассматривается одна из самых актуальных проблем нашего времени: профессиональная ориентация. Автор поэтапно описывает процесс профессиональной ориентации учащихся в разных возрастных группах. Утверждается, что особенности и реализация профессиональной ориентации значительно различаются в I–IV, V–IX и X–XI классах. По мнению автора, склонность учащихся к определённой профессии отражает их подлинный интерес к ней. Раннее знакомство учащихся с различными профессиями и предоставление им соответствующей информации увеличивает вероятность осознанного карьерного выбора и профессиональных успехов в будущем. В статье подчёркивается, что каждый предметник или классный руководитель несёт ответственность за знакомство учащихся с различными областями работы и предоставление всестороннего образования о различных профессиях и специальностях. Автор далее утверждает, что учащиеся, которые планируют продолжить своё образование, должны установить прочные связи с профессиональной средой, в которой они намерены работать, и проявлять активный интерес к принципам работы этих профессий.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессия, специальность, самосознание, самообразование, самооценка, метод, интерес, способность, умение

Ölkəmizdə ibtidai təhsil I-IV sinifləri və 6-10 yaş qruplarını əhatə edir. Bu dövrdə şagirdlərin həyatında bir çox dəyişikliklər baş verir. Yəni, uşaqların oyun dövrü təlim əməyi ilə əvəz olunur.

Bu dövr 6-10 yaşlı şagirdlərin inkişafında psixoloji və fizioloji dəyişikliklər dövrüdür. Şagirdlərin hafizəsi, diqqəti, maraq dairələri, təfəkkürü, əzələlərinin inkişafı və boylarında sürətli artım baş verir. Ona görə də onlarda bu dəyişiklikləri düzgün istiqamətləndirmək üçün onlara qayğı və diqqət artırılmalıdır.

İbtidai sinif müəllimləri qarşısında təlim əməyini daha maraqlı təşkil etmək üçün bir çox tələblər qoyulur. Bu tələblər də onların şagirdləri peşəyə istiqamətləndirmədə mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Gələcək peşə seçimində şagirdlərin tələbatlarının, qabiliyyətlərinin, meyl və maraqlarının nəzərə alınması hələ ibtidai sinifdən başlamalıdır. Çünki aşağı sinif şagirdlərinin təbiət, cəmiyyət, ətraf mühit haqqında elmi biliklərə yiyələnmələri bu dövrdən başlanır. Onlar hətta bir çox peşələr haqqında müəyyən təsəvvürlərə ibtidai sinifdən yiyələnirlər.

Bildiyimiz kimi, hər hansı peşəyə meyl göstərmək o peşəyə məhəbbətin göstəricisidir. Şagirdlər nə qədər kiçik vaxtlarından istənilən peşələr haqqında məlumat alsalar gələcəkdə bu onların düzgün peşə seçmələrinə və öz həyatlarını düzgün istiqamətləndirmələrinə səbəb ola bilər.

Bəzən tələbələrle söhbət əsnasında məlum olur ki, onların seçdikləri peşəyə istiqamətləndirilməsi hələ ibtidai sinifdən başlamış və kiçik yaşlarından bu peşəni seçməklə seçdikləri peşəyə ürəkdən bağlanmışlar.

Hətta yuxarı sinifdə aparılan peşəyönümü işləri özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə ibtidai sinifdə aparılan peşəyönümü işlərindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Odur ki, kiçik yaşlı məktəblilərə verilən məlumatlar bir yox, bir neçə peşələr üzrə aparılmalı və yalnız tanışlıq xarakterli olmalıdır.

Kiçik yaşlı şagirdlərlə aparılan peşəyönümü işlərinə bir neçə tələb qoyulur ki, bunları əsas göstərə bilərik: a- onlarda əməyə və əmək adamlarına hörmət hissi aşılamaq; b- onları cəmiyyətin əmək üzərində qurulduğuna və əməyin insan həyatının əsası olduğuna inandırmaq; c- xalq təsərrüfatı, əmək fəaliyyəti və müxtəlif peşələr haqqında şagirdlərdə maraq oyatmaq; d- şagirdlərin qabiliyyətlərini və maraqlarını öyrənmək.

Bu tələblərin reallaşdırılmasında müəllim şagirdlərə öz fənni üzrə elmi bilikləri öyrətməli, əmək təlimi məşğələləri təşkil etməli, şagirdləri sinifdən və məktəbdənkənar tədbirlərə cəlb etməlidir. Bundan əlavə kiçik yaşlı şagirdlərin əmək adamları, elm və incəsənət xadimləri, yazıçı və şairlərlə görüşünü təşkil etməlidir. V-VII sinif şagirdlərinin peşəyönümü işlərində ibtidai sinifdən çox az fərqi vardır. Qeyd edək ki, yeniyetməlik və gənclik dövründə şagirdlərin bir çox fərqli fizioloji xüsusiyyətləri meydana çıxır. Yəni bu dövrdə onlarda az da olsa gəncliyin bəzi xüsusiyyətləri özünü göstərir. Belə ki, psixi və fiziki inkişaflarında dəyişikliklər baş verir. Dərs zamanı onlar elmi bilikləri şüurlu şəkildə dərk etməyə başlayırlar. Şagirdlərin təfəkkür tərzində də öz inkişafını bu dövrdən başlayır. Onlarda V-VII siniflərdən fiziki əməyə maraq yaranır. Odur ki, şagirdlərlə peşəyönümü işlərini təşkil edərkən bir çox xüsusiyyətlər də hökmən nəzərə alınmalıdır.

Bu dövrdə şagirdlərdə müxtəlif peşələr üzrə təsəvvürlər yaradılmalıdır. Çünki bu yaş dövründə şagirdləri peşələr haqda aldıkları biliklər qane etmir. Bunun əsas səbəbi odur ki, onların keçdikləri fənlərin çeşidi artmış olur və onların inkişaf səviyyələri peşələr üzrə elmi bilikləri əldə etməyi tələb edir. Bu halda fənn müəllimləri təlim prosesində şagirdlərin peşələr haqqında olan təsəvvürlərini zənginləşdirirlər.

V-VII siniflərdə müxtəlif peşələrə istiqamətləndirmə meylləri daha da güclənir. Odur ki, yenilikçi fənn müəllimi bu cəhətə daha çox diqqət etməlidir. Yəni, bu yaş qrupunda olan şagirdlərin bacarıqlarına, meyl və maraqlarına, qabiliyyətlərinə uyğun gələn fəaliyyətə cəlb edilməlidirlər. Bunun üçün onları hər növ fəaliyyətə cəlb etmək üçün münbit şərait yaradılmalıdır.

Yaradılan şəraitdə şagirdlər öz "güclərini sınayır", əgər istədiklərinə nail olarlarsa gələcək peşə seçimində uğur qazana bilərlər.

Hal-hazırda məktəblərdə şagirdlər seçdikləri peşələrə uyğun təşkil edilən məşğələlərdə iştirak edirlər və müsbət nəticə əldə etdikdə isə onun sevinci ilə yaşayırlar. Sonra öz işlərində uğur qazanan şagirdlər işlərini həm məktəblərdə, həm də məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələrində təşkil edilən dərnlərdə daha da genişləndirirlər. Belə olduğu təqdirdə onların bacarıq və qabiliyyətlərinin inkişafı sürətlənir.

V-VII siniflərdə aparılan peşəyönümü işlərinin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri də keçirilən fənlərin xalq təsərrüfatı ilə birbaşa əlaqəli olmasıdır. Odur ki, fənnindən asılı olmayaraq bütün fənn müəllimləri tədris etdiyi fənnin əməklə, həyatla, xalq təsərrüfatı ilə nə qədər əlaqədar olduğunu şagirdlərə izah etməlidirlər.

Qeyd edək ki, bu yaş qrupuna aid olan şagirdlərin politexnik dünyagörüşünün inkişafı da müəllimlərdən asılıdır. Ona görə də texniki peşə məktəblərinin, idarə və müəssisələrin məktəblərlə əlaqəsi gücləndirilməlidir. Tez-tez məktəblilərin bu müəssisələrə ekskursiyasını təşkil etməklə onların peşəyə istiqamətləndirilməsini gücləndirmiş olarıq.

Növbəti yaş qrupu VIII-IX sinifləri əhatə edir. Şagirdlərinin idraki prosesləri bu dövrdə daha sürətlə inkişaf edir ki, hətta onlar ətrafdakı insanların hərəkət və davranışlarına tənqidi yanaşaraq və mənfi və ya müsbət rəylərini söyləyirlər.

Artıq bu dövr şagirdlərin hisslərinin inkişaf dövrüdür. Onlarda vətənpərvərlik, qəhrə-

manlıq hissləri özünü göstərir. Tarixi, qəhrəmanlıq filmlərinə və bu mövzuda yazılan əsərlərə daha çox maraq göstərirlər. Hətta biz bu hisslərin mənfi düşmənlərə qarşı 44 günlük Vətən müharibəsində şahidi olduq. Çox məktəbli evdən qaçmaq, səngərlərdə əsgərlərimizlə çiyin-çiyinə vuruşmaq əzmində olduqlarını söyləyirdilər. Televiziyada, canlı həyatda, şəhid tabutu, qazılarımızı görən şagirdlər özlərini onların yerinə qoymaq, hətta şəhid olmaq istədiklərini dilə gətirirdilər. Biz deyərdik ki, bu da o yaş dövrünün yaratdığı ülvə hisslərdir.

Bu yaş qrupuna daxil olan məktəblilər müstəqil olmağa cəhd edir, daha çox texnika ilə maraqlanır, hərəkətlərində, müxtəlif davranışlarında macəralara, romantikliyə qapılır, belə mövzularda yazılan kitablar oxuyur, sevdikləri, seçdikləri peşələr haqda fikirlərini söyləyirlər.

Şagirdlər arasında cinsi fərqlər də bu dövrdə özünü büruzə verir. Belə ki, zəriflik qızları özünə cəlb etdiyindən daha çox zərif peşələri seçməyi üstün tuturlar. Oğlanların seçimi isə çox vaxt mexanika, texnika ilə bağlı olan peşələrdir. Odur ki, VIII-IX sinif yaş qrupuna aid oğlanlarda ən optimal metodlardan istifadə edərək peşəseçmə işlərində forma və metodlar fəallaşdırılmalı, özünütərbiyə işləri gücləndirilməli, öz potensialına, gücünə və imkanına verdikləri qiymət dəqiqləşdirilərək reallıqlar üzə çıxarılmalı, maraqlarının olduğu peşələrə onlarda inam yaradılmalıdır.

VIII-IX sinif şagirdləriylə peşəyönümü işi təşkil edərkən yaşadıkları bölgə (rayon, kənd), peşə tələbatları hökmən diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Bu dövrdə şagirdlərə ağır və yüngül sənaye, kənd təsərrüfatı, xalq təsərrüfatı haqda müxtəlif bilgilər verilməlidir. Bu bilgilər nə qədər inandırıcı olarsa o sahələrə şagirdlərin maraqları daha da artar.

Hər bir fənn müəllimi və yaxud sinif rəhbəri şagirdləri istehsalatın bütün sahələri ilə tanış etməli, bütünlüklə peşələr və ixtisaslar haqqında maarifləndirməlidir.

Son sinif şagirdləri (X-XI sinif şagirdləri) ilə aparılan peşəyönümü işləri tamamilə fərqlidir. X-XI siniflərdə ümumi orta təhsil artıq başa çatmaq üzrədir. Bu siniflərin şagirdləri hərəkət və davranışlarını analiz edir, özlərini düzgün dərk edir, davranışlarında yol verdikləri müsbət və mənfi hərəkətlərin fərqi varır. Onlarda öz gələcəklərini anlamaq, həyat yollarını düzgün

qurmaq kimi düşüncələr formalaşır. Hərəkət və davranışlarını qiymətləndirir və digər şəxslərin onlara verdikləri qiymətlərlə müqayisə etməyə səy göstərilir. Əgər yol verdikləri bir nöqsan varsa onu düzəltməyə çalışırlar, lazım gəldikdə müəllimlərindən və valideynlərindən məsləhətlər alırlar. Bir sözlə özünütərbiyəyə çalışırlar.

Yaşlarına uyğun şəkildə X-XI sinif şagirdləri incəsənətə, ədəbiyyata, bədii kitablara, teatra, texniki elmlərə və yaxud lirik musiqilərə maraq göstərilir. Bu sinfin şagirdləri ilə həyata keçirilən peşəyönümü işlərinin digər xüsusiyyətlərindən biri də onların əməyə psixoloji cəhətdən hazırlanmasıdır. Yəni şagirdlər seçdikləri ixtisasın tələbləri ilə onların psixoloji imkanlarının üst-üstə düşdüyünü dərk etməlidirlər. Əks təqdirdə seçdikləri peşəni sevə bilməzlər. Bu da onu deməyə əsas verir ki, şagird seçdiyi peşəni sevməli və ona ürəkdən bağlanmalıdır.

Bəzən sevmədiyi peşəyə yiyələnən tələbə artıq peşənin verdiyi tələbləri qəbul edə bilmir, onlarda mənəvi yorğunluq yaranır. Gələcəkdə ya bu peşəni yarıda buraxırlar, ya da təhsil müddəti başa çatdıqdan sonra başqa sahələr üzrə fəaliyyət göstərilir. Burdan belə nəticəyə gəlmək olur ki, heç bir şagirdə məcburi ixtisas seçdirmək olmaz.

Şagirdlərin peşəyönümü prosesinə sinif-dənkənar və məktəbdənkənar tədbirlər də əsaslı şəkildə müsbət təsir göstərir. Odur ki, bu tip tədbirlərin təşkili və həyata keçirilməsi üçün ümumtəhsil məktəbləri ciddi iş aparmalıdırlar.

Ümumtəhsil məktəblərinin, orta ixtisas məktəblərinin, texniki peşə məktəblərinin, ictimaiyyət və istehsalat müəssisələrinin və ali

məktəblərin şagirdlərin peşəyönümü prosesində əlbir işləməsi xüsusilə X-XI sinif şagirdlərinin peşə seçimində mühüm amildir. Gələcəkdə təhsilini davam etdirməyə can atan hər bir şagird sevdikləri peşələr üzrə təhsil aldıqdan sonra fəaliyyət göstərəcəkləri əmək kollektivləri ilə sıx əlaqə yaratmalı və onların iş prinsipi ilə maraqlanmalıdırlar.

Peşəyönümünün bu son etapında məktəbin bütün müəllim kollektivi bu işə daha da ciddi yanaşaraq hər bir şagirdin şüurlu şəkildə öz maraq və qabiliyyətinə uyğun peşə seçmələrinə şərait yaratmalıdırlar.

Sonda onu da qeyd etmək lazımdır ki, hal-hazırda peşəyönümü elə bir mərhələyə çatdırılmalıdır ki, bu proses hər bir şagirdin həm yaş, həm də fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması ilə həyata keçirilsin.

Problemə aktuallığı. Ümumtəhsil müəssisələrində şagirdlərin peşəyə istiqamətləndirilməsi ən aktual problem kimi pedaqoji kollektivin qarşısında dayanmışdır. Məktəbin bütün müəllim kollektivi bu işə daha da ciddi yanaşaraq gələcəyin qurucusu olan hər bir şagirdin şüurlu şəkildə öz maraq və qabiliyyətinə uyğun peşə seçmələrinə şərait yaratmalıdırlar.

Problemə elmi yeniliyi. Hər hansı peşəyə meyl göstərmək o peşəyə məhəbbətin göstəricisidir. Şagirdlər nə qədər kiçik vaxtlarından istənilən peşələr haqqında məlumat alsalar gələcəkdə bu onların düzgün peşə seçmələrinə və öz həyatlarını düzgün istiqamətləndirmələrinə səbəb ola bilər.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Gələcəkdə təhsilini davam etdirməyə can atan hər bir şagird sevdikləri peşələr üzrə təhsil aldıqdan sonra fəaliyyət göstərəcəkləri əmək kollektivləri ilə sıx əlaqə yaratmalı və onların iş prinsipi ilə maraqlanmalıdırlar.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası / Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. -Bakı: Qanun, 2013.
2. Kazımov, N.M. Ali məktəb pedaqogikası / N.M. Kazımov -Bakı: Çarşıoğlu, -2011.
3. Verdiyeva Ə.İ. Məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələrində şagirdlərin peşəyönümünün məzmun, forma və yollar: pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası /-Bakı, 1998. -154 s.

Redaksiyaya daxil olub: 10.06.2025